

- 181–192.
17. Ella et al. Safety and immunogenicity of an inactivated SARS-CoV-2 vaccine, BBV152: a double-blind, randomised, phase 1 trial. *The Lancet* (2021) Online first January 21, 2021.
18. Keech et al. Phase 1–2 Trial of a SARS-CoV-2 Recombinant Spike Protein Nanoparticle Vaccine. *N Engl J Med* 2020; 383: 2320–2332.
19. Ražotāja informācija Novavax timekļa vietnē <https://ir.novavax.com/news-releases/news-release-details/novavax-covid-19-vaccine-demonstrates-893-efficacy-uk-phase-3>
20. Study of the Safety, Reactogenicity and Immunogenicity of "EpiVacCorona" Vaccine for the Prevention of COVID-19 (EpiVacCorona) <https://clinicaltrials.gov/ct2/show/NCT04527575>
21. Baden et al. Efficacy and Safety of the mRNA-1273 SARS-CoV-2 Vaccine. *N Engl J Med* (2021) 384, 403–416.
22. Polack et al. Safety and Efficacy of the BNT162b2 mRNA Covid-19 Vaccine. *N Engl J Med* (2020) 383, 2603–2615.
23. COVID-19: A Phase 2b/3, Randomized, Observer-Blinded, Placebo Controlled, Multicenter Clinical Study Evaluating the Efficacy and Safety of Investigational SARS-CoV-2 mRNA Vaccine CVnCoV in Adults 18 Years of Age and Older. EU Clinical Trials Register. EudraCT number 2020-003998-22.
24. Coronavirus. Zydus Cadila gets DCGI nod to initiate Phase-3 clinical trials for COVID-19 vaccine". *The Hindu*. 3 January 2021
25. Voysey et al. Safety and efficacy of the ChAdOx1 nCoV-19 vaccine (AZD1222) against SARS-CoV-2: an interim analysis of four randomised controlled trials in Brazil, South Africa, and the UK. *The Lancet* (2021) 397, 99–111.
26. Sadoff et al. Interim Results of a Phase 1–2a Trial of Ad26.COV2.S Covid-19 Vaccine. *N Engl J Med* (2021) Jan 13; NEJMoa 2034201.
27. Ražotāja informācija Johnson & Johnson timekļa vietnē <https://www.jnj.com/johnson-johnson-announces-single-shot-janssen-covid-19-vaccine-candidate-met-primary-endpoints-in-interim-analysis-of-its-phase-3-ensemble-trial>
28. Zhu et al. Immunogenicity and safety of a recombinant adenovirus type-5-vectored COVID-19 vaccine in healthy adults aged 18 years or older: a randomised, double-blind, placebo-controlled, phase 2 trial. *The Lancet* (2020) 396, 479–488.
29. Logunov et al. Safety and efficacy of an rAd26 and rAd5 vector-based heterologous prime-boost COVID-19 vaccine: an interim analysis of a randomised controlled phase 3 trial in Russia. *The Lancet* (2021) Feb 2; S0140-6736(21)00234-8.
30. Xie et al. Neutralization of SARS-CoV-2 spike 69/70 deletion, E484K, and N501Y variants by BNT162b2 vaccine-elicited sera. *BioRxiv* 2021.01.27.427998.
31. Wee, Sui-Lee; Qin, Amy (30 December 2020). "A Chinese Covid-19 Vaccine Has Proved Effective, Its Maker Says". *The New York Times*. ISSN 0362-4333.
32. Informācija ražotāja timekļa vietnē http://www.sinovac.com/?option=com_content&view=article&id=922
33. Voysey et al. Oxford COVID Vaccine Trial, Single Dose Administration, And The Influence Of The Timing Of The Booster Dose On Immunogenicity And Efficacy Of ChAdOx1 nCoV-19 (AZD1222) Vaccine. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3777268>
34. ChAdOx1 nCoV-19 provides minimal protection against mild-moderate COVID-19 infection from B.1.351 coronavirus variant in young South African adults. <https://www.research.ox.ac.uk/Article/2021-02-07-chadox1-ncov-19-minimal-protection-against-mild-covid-19-from-b-1-351-variant-in-young-sa-adults>

Pierādījumos balstīta sabiedrības veselības politika Latvijā Covid-19 pandēmijas kontekstā

Anda Kivite-Urtāne, *Dr.med., Mg.sc.sal.,*

Valsts pētījumu programmas „Covid-19 seku mazināšanai” projekta “Covid-19 epidēmijas ietekme uz veselības aprūpes sistēmu un sabiedrības veselību Latvijā; veselības nozares gatavības nākotnes epidēmijām stiprināšana” vadītāja. Rīgas Stradiņa universitātes Sabiedrības veselības un epidemioloģijas katedras asociētā profesore. RSU Sabiedrības veselības institūts

“Nenoteiktības apstākļos fakti sniedz skaidrību. Trauksmes laikā fakti mierina. Dezinformācijas apstākļos fakti sniedz pareizās atbildes. Šķelšanās apstākļos fakti vieno. Krīzes laikā fakti ir vissvarīgākie.” Tā pagājušā gada martā Covid-19 informatīvajā kampaņā savus skatītājus uzrunāja plaši zināmais Amerikas Savienoto Valstu televīzijas kanāls CNN.

Faktos jeb pierādījumos balstītas sabiedrības veselības politikas veiksmīgais rezultāts ir skaidri redzams, piemēram, jaundzimušo paredzamā mūža ilguma kontekstā, kas pēdējo 100 gadu laikā attīstītajās pasaules valstīs ir teju trīskāršojies, pateicoties higiēnas standartu ieviešanai, drošas ūdens apgādes nodrošināšanai, karantīnas ieviešanai epidēmiju laikā, pārapsūtošanās mazināšanai, tabakas lietošanas un citu paradumu kaitīgās ietekmes pierādīšanai un ierobežošanai, kā arī medicīnas sasniegumiem – mikroorganismu pētījumiem, bet pēcāk arī antibiotiku terapijas un vakcīnu atklājumiem. Taču ne visu valstu valdībām, tostarp Latvijai, mūsdienās šīs politikas praktizēšanā soka teicami.

Pierādījumos balstītas sabiedrības veselības politikas koncepts gan noformējies tikai

pēdējo 20 gadu laikā. Šīs politikas galvenā komponente ir lēmumu pieņemšana, balstoties uz labākajiem pašreiz pieejamajiem zinātniskajiem pierādījumiem. Papildus tam pieeja sevī ietver arī sistemātisku informācijas aktualizēšanu, programmu plānošanas ietvara izmantošanu un sabiedrības iesaistīšanu lēmumu pieņemšanā. Pēc būtības tas nozīmē, ka politiskie lēmumi par sabiedrības veselības pasākumiem tiek pieņemti, balstoties objektīvu, augstas kvalitātes zinātnisku pētījumu apkopojumos, nevis aizspriedumos, ideoloģijā vai šaurās privātās interesēs.

Covid-19 pandēmija skaidri parādīja nepilnības esošajā sabiedrības veselības politikā, kā arī radīja jaunas vajadzības. Tādēļ 2020. gada jūnijā valdība no valsts līdzekļiem neparedzētiem izdevumiem piešķīra 5

miljonus eiro, bet Izglītības un zinātnes ministrija sadarbībā ar Labklājības un Veselības ministrijām izstrādāja pasūtījumu 10 projektu realizēšanai Valsts pētījumu programmas „Covid-19 seku mazināšanai” ietvaros. Viens no projektiem tika paredzēts tieši pētījumu veikšanai ar mērķi – radīt pierādījumus sabiedrības veselības politikas veidošanai. Projekta nosaukums ir „Covid-19 epidēmijas ietekme uz veselības aprūpes sistēmu un sabiedrības veselību Latvijā; veselības nozares gatavības nākotnes epidēmijām stiprināšana” un tajā tiek aplūkotas piecas apjomīgas tēmas:

- pandēmijas ietekme uz visu trīs līmeņu veselības aprūpi un katastrofu medicīnas sistēmu Latvijā;
- pandēmijas ietekme uz iedzīvotāju psihisko veselību un psiholoģisko noturību;
- Covid-19 ietekme uz iedzīvotāju seksuālo un reproduktīvo veselību;
- Covid-19 ietekme uz iedzīvotāju vecumā virs 50 gadiem veselību un labklājību;
- Covid-19 ietekme uz bērnu veselību.

Projektā strādā vairāk nekā 70 pētnieki no Rīgas Stradiņa universitātes (RSU), Latvijas Universitātes un Banku augstskolas ar tādiem nozares „smagsvariem” kā RSU profesori Anita Villeruša, Elmārs Rancāns, Gunta Lazdāne, Dace Gardovska un vadošā pētniece *Dr.med.* Ieva Reine priekšgalā. Projektā izmantots plašs pētniecisko metožu klāsts – veiktas 6 kvantitatīvas aptaujas, kopumā iekļaujot vairāk kā 5500 Latvijas iedzīvotājus, kā arī 5 kvalitatīvie pētījumi, padziļināti intervējot vairāk kā 220 veselības aprūpes profesionāļus un pacientu pārstāvjus. Papildus tam veikta apjomīga Nacionālā veselības dienesta, Slimību profilakses un kontroles centra, kā arī Neatliekamās medicīniskās palīdzības dienesta pārraudzībā esošo reģistru datu analīze, kā arī normatīvo aktu analīze finanšu un cilvēktiesību jomā.

Šī raksta tapšanas brīdī aktīvās pētniecības posms ir noslēdzies un turpmāk rakstā tiks sniegti pāris piemēri no tajā iegūto rezultātu apjomīgā klāsta.

Pirmās tēmas ietvaros pierādīts, ka Covid-19 ievērojami ietekmējis sabiedrības veselības rādītājus, piemēram, kļūstot par trešo biežāko nāves cēloni, pārsniedzot nāves gadījumu īpatsvaru no ārējiem nāves cēloņiem (traumas, pašnāvības, ceļu satiksmes negadījumi u.c.). Tāpat noskaidrots, ka plānveida pakalpojumu pārtraukšana mainījusi pacientu profilu (stacionāros nonāc tikai „smagākie” gadījumi), līdz ar to palielinājusies hospitalizēto pacientu letalitāte (no 4,6% 2019. gadā līdz 5,1% 2020. gadā).

Apakšpētījums, kas aplūkoja veselības aprūpē iesaistīto speciālistu pieredzi par Covid-19 ietekmi uz dažāda līmeņa veselības aprūpi, apliecina telemedicīnas pakalpojumu (telefonkonsultāciju, konsultāciju ar e-pasta starpniecību, videokonsultāciju u.c.) būtisko nozīmi, taču vienlaikus uzsver nepieciešamību šajā nozarē ieviest kārtību: nepieciešams veidot šo pakalpojumu aprakstus, noteikt pacientu mērķa grupas, to piemērošanas nosacījumus, fiksēšanas un uzskaites kārtību, kvalitātes kritērijus un atbilstošus tarifus.

Jāuzlabo arī ārstu prasmes un nodrošinājums attiecībā uz tehniskajiem risinājumiem, lai šādu konsultāciju nodrošināšana un uzskaitē būtu iespējama.

Pētījuma sadaļā par zobārstniecības palīdzību nepārtrauktības nodrošināšanu pētnieki konstatējuši, piemēram, ka epidēmijas apstākļos augsta elpceļu infekciju izplatīšanās riska dēļ nav nepieciešams ieviest kādu darbību aizliegumu, bet gan aktualizēt un lietot alternatīvās, aerosolus neģenerējošās metodes, starp kurām ir neinvazīvas un minimāli invazīvas kariesa ārstēšanas metodes, piemēram, selektīva kariozo audu izņemšana ar rokas instrumentiem un plombēšana ar stikla jonomercementu, ne-restoratīvā kariesa ārstēšana vai augstas koncentrācijas fluorīdu līdzekļu aplikācijas.

Projekta otrās tēmas ietvaros pierādīts, ka pandēmijas laikā, salīdzinot ar situāciju 2011. gadā, Latvijas iedzīvotāju vidū depresijas simptomu prevalence ir dubultojusies (attiecīgi 13,5% un 7%), kas apliecina lielo nepieciešamību pēc valsts apmaksātiem psihiskās veselības veicināšanas pasākumiem. Attiecībā uz alkohola un citu atkarību izraisošo vielu lietošanu, kā arī fiziskajām aktivitātēm un ēšanas paradumiem secināts, ka apmēram 10% iedzīvotāju minētie paradumi pasliktinājušies, taču apmēram tikpat liela daļa iedzīvotāju min, ka pandēmijas iespaidā uzsākuši veselīgāku dzīvesveidu. Pētījumi arī atklāj, ka personas, kas tic sazvērestības teorijām par Covid-19 un neievēro epidemioloģiskās drošības pasākumus, ir cilvēki, kas dzīvo ārpus Rīgas, kuriem nav darba un kuriem ir zems izglītības līmenis.

Savukārt projekta ceturrtā temata ietvaros pierādīta sakarība – jo vairāk mājāsaimniecības locekļu, jo vieglāk konkrētajām personām sokas krīzes pārvarēšanā. Grūtāk klājas personām ar uztveres traucējumiem, cilvēkiem, kuru ikdienas sarunvaloda nav latviešu, kā arī vārdzirdīgiem un nedzirdīgiem cilvēkiem, kam masku lietošana laupa iespēju lasīt no lūpām. Grūti krīzes pārvarēšanā klājas arī gados vecākiem iedzīvotājiem, jo viņiem nav pieejamas viedās tehnoloģijas, kas palīdzētu sazināties ar tuviniekiem un saņemt telemedicīnas pakalpojumus. Izplatīta problēma ir tehnoloģiju lietošanas prasmju trūkums. Pandēmijas laikā skolas un skolēni saņēma datorus, lai varētu nodrošināt pilnvērtīgāku izglītības procesu, taču nav dzirdēts, ka valsts vai pašvaldība līdzīgā veidā rūpētos par senioriem.

Attiecīgi augstāk aprakstītajām personu

grupām būtu pievēršama īpaša uzmanība, organizējot sabiedrības veselības un veselības aprūpes pakalpojumus.

Trešā projekta temata izpētes rezultātā izkristalizējušās divas veselības aprūpes problēmas, kas prasa nekavējošu risinājumu. Pirmā no tām – Latvijā (atšķirībā no virknes citu Eiropas valstu) nav atļauta medikamentozā aborta veikšana mājas apstākļos, kas pandēmijas laikā, kad klātienē plānveida stacionāro pakalpojumu pieejamība ir izteikti ierobežota, būtu piemērots risinājums. Otrkārt, trešo personu klātbūtnē stacionārā arī pandēmijas apstākļos ir izrādījusies izšķiroša. Proti, pavasara un vasaras mēnešos Rīgas Dzemdību namā un Paula Stradiņa klīniskajā universitātes slimnīcā dzemdību skaits samazinājies pat par 12%. Tas tādēļ, ka nebija atļauta partnera dalība dzemdībās, sievietes no šo stacionāru pakalpojumiem atteicās un meklēja iespējas dzemdēt ārpus ārstniecības iestādēm vai iestādēs, kurās partnera dalība dzemdībās tika atļauta.

Piektās tēmas ietvaros tika pierādīts, ka Covid-19 nopietni skar ne tikai seniorus un cilvēkus ar hroniskām slimībām, bet arī bērnus. Pētījumā, kurā iekļauti vairāk kā 130 bērni, kas pārslimojuši Covid-19 infekciju, atklāts, ka vairāk kā pusei (51%) bērnu un pusaudžu bez hroniskām slimībām pēc Covid-19 pārslimošanas pat vairāku nedēļu garumā saglabājas dažādas veselības problēmas (nespēks, periodiskas galvassāpes, ožas un garšas izmaiņas, u.c.). Tāpat secināts, ka pēc atveseļošanās 16% bērnu ir kognitīva rakstura traucējumi – grūtības koncentrēt uzmanību, iegaumēt, apgūt jaunu mācību vielu.

Papildus zinātniskām publikācijām starptautiski citējamās žurnālos projekta rezultāti pērnā gada izskaņā apkopoti piecos apjomīgos ziņojumos ar ietvertām praktiskām rekomendācijām, kas iesniegti Veselības ministrijai. Projektu realizācija noslēdzas šī gada 31. martā. Līdz tam ministrija solījusi veikt rekomendāciju vērtēšanu un sniegt atbildes, kādā apjomā un veidā šīs rekomendācijas realizēsies normatīvajos aktos un tiks ieviestas dzīvē. Projekta pētnieki un veselības nozares profesionāļi ar nepacietību šo informāciju gaida, cerot uz labās prakses piemēros un uz pierādījumiem balstītas sabiedrības veselības politikas realizācijā mūsu valstī.

Vēres

1. Brownson R. C., et al. Evidence-Based Public Health: A Fundamental Concept for Public Health Practice. Annual Review of Public Health, 2009; 30:175-201

2. Fink A. Public health practice and the best available evidence. Evidence-Based Public Health Practice. SAGE Publications, Inc., 2013; pp. 1-30

3. Yang K. What Can COVID-19 Tell Us About Evidence-Based Management? American Review of Public Administration, 2020; 50 (6-7): 706-712